

Лекція 1. Особливості філософського пізнання

1. Підходи до визначення об'єкту та предмету філософського пізнання
2. Сутність філософії
3. Філософське та наукове пізнання: загальне та особливе

1. Для розуміння специфіки філософського пізнання дуже важливо визначити об'єкт і предмет останнього. Водночас у сучасній літературі немає однозначної відповіді на це питання.

Насамперед, поширеним лишається прагнення розглядати *філософію в якості науки про найбільш загальні закони розвитку природи, суспільства і мислення*. Захищаючи таку позицію, представники радянської філософської думки, як правило, підкріпляли аргументацію посиланнями на класиків марксизму. Але нехтувався той факт, що у останніх так визначається не філософія, а діалектика. Філософія же діалектикою не вичерпується.

Друга точка зору ґрунтується на *розумінні філософії як вчення про пізнавальну діяльність*. Але тут предмет філософії виявляється зведеним до розгляду лише другої сторони основного питання філософії.

Третій варіант відповіді базується на виокремленні предмету філософії шляхом перерахування питань, що відносяться до філософії. Частіше за все в якості *предмета філософії розуміють людину та її місце у світі*.

Якщо вищевказані позиції пов'язані з уявленнями про філософію як сферу знання з позиції «про що вона», то *четверта точка зору являє спробу виокремити предмет філософії за аналогією з інженерною діяльністю, тобто з позиції «для чого вона»*. Така позиція асоціюється з думкою В.І. Вернадського, який вважав, що ХХ ст. дедалі більше буде визначати становлення науки не за формами руху матерії, а за завданнями, проблемами. *Філософія тут – керівництво до дій у нетрадиційних ситуаціях*.

Отже, долаються труднощі, з якими зіштовхувалися прибічники раніше розглянутих підходів – у філософії виявляються сполученими всі її традиційні частини, проте вона береться лише в її методологічній функції. Але світоглядна та ціннісна функції тоді нівелюються.

У той же час частина авторів вважають, що *основне завдання філософії полягає у побудові та аналізі аксіологічних та гносеологічних підвалин людської діяльності*. Знімаючи недоліки попередніх підходів, зазначена позиція не закриває питання про предмет філософії, оскільки все-таки лишається недостатньо зрозумілим те, як можна інтегрувати у рамках цього предмету всі традиційні форми філософського знання.

2. Розв'язання питання знов потребує звертання до сутності феномена, позначеного поняттям «філософія».

Сутність філософії складає традиція рефлексії суспільної свідомості, тих або інших її структурних елементів, тобто співвідношення внутрішнього досвіду, знань суб'єкта філософствування із його зовнішнім досвідом, здобутим на практиці.

Філософія постає як єдність трьох аспектів – онтологічного, гносеологічного та праксеологічного, що у специфічний спосіб реалізується в процесі рефлексії різних форм суспільної свідомості – моральної, релігійної, політичної, правової, естетичної і наукової.

Виходячи зі сказаного, філософія постає в якості невід'ємного елементу культури людства, який формується, стає традиційним внаслідок особливої діяльності людей із рефлексії суспільної свідомості, здійснюваної суб'єктами філософствування, шляхом експлікації, розгортання та перебудови структур, що визначають відношення людини до світу і світ у відношенні до людини у розмаїтті їх проявів, притаманних конкретному етапу історичного розвитку.

Переваги запропонованого визначення:

- 1) вказується субстанціональна основа філософії, а саме – діяльність, і тим самим підкреслюється належність феномена, позначеного цим поняттям, до системи культури людства;
- 2) розкривається сутність філософії – рефлексія суспільної свідомості та її структурних елементів, яка стала традиційною;
- 3) наголошується на системному характері філософії за допомогою фіксації її основних складових – суб'єктів, які філософствують, та суспільної свідомості у всьому розмаїтті її структурних елементів;
- 4) відзначається практична безмежність об'єкта експлікації, тобто суспільної свідомості, багатоцільовий характер філософствування і водночас акцентується увага на світоглядній функції феномена за допомогою виявлення відношення людини до світу і світу до людини;
- 5) підкреслюючи наявність багатоманітних проявів відношення людини до світу та світу до людини, властивих тому чи іншому етапу історичного розвитку, визначення у такий спосіб указує на мінливий характер філософії, притаманний їй розвиток;
- 6) підкреслюючи особливий характер філософської діяльності, визначення тим самим указує на специфіку результатів, тобто філософії, її відмінність від інших структурних елементів культури – моралі, релігії, політики, права, мистецтва та науки.

3. Як елементи культури, наука і філософія мають багато спільного.

Але крім загальних ознак, таких як об'єктивність, належність до результатів людських діяльності та розвитку, наука і філософія мають також і відмінності.

Зокрема, наукове і філософське знання, будучи подібними за своїми структурами, складаючись із елементів (понять, міркувань, умовиводів, принципів та ін.), організованих у систему, яка підпорядковується законам логіки та утворює теоретично сконструйований світ, якому можна приписати характеристики істинності, співвідносячи цей світ за допомогою практики зі світом реальних об'єктів, наука і філософія відрізняються об'єктами та предметами дослідження.

Якщо об'єктом науки виступають реальні природно-історичні феномени, то об'єктом філософії – мисленнєві, теоретичні моделі, що являють світ у відношенні до людини або людей у відношенні до світу.

Істотно відрізняються і предмети науки та філософії.

Предметом науки, будь-якої з її галузей є закони і закономірності, що характеризують досліджувані природно-історичні феномени.

Предметом філософії є основні детермінанти, що дозволяють оптимізувати процес розвитку світогляду, забезпечити відповідність мисленнєвих, теоретичних моделей, які відображають реальну дійсність останньої, тобто самої цієї дійсності, що розвивається, пошук яких здійснюється на підґрунті сформованих у певному суспільному організмі потреб у гармонії.

Відповідно до цього можна виділити такі відмінності наукового і філософське пізнання;

1) наукове мислення предметне, вбудоване у чіткі рамки предмету науки. Філософське мислення здійснюється на підґрунті співставлень, порівнянь, переходів з одної предметної галузі в іншу;

2) наукове пізнання здійснюється у рамках норм конкретної науки, запрограмоване правилами наукового дослідження (правилами роботи в оперативних системах математики, поведінки з різного роду символами, моделями, кресленнями, картами та ін.). Філософське пізнання підпорядковане правилам логіки і здорового глузду, тобто запрограмоване не так суворо, як наукове.

3) наукове пізнання здійснюється на базі наукових понять, філософське – на базі філософських категорій, що гнучкіші, ніж наукові. Саме це дає можливість за їх допомогою визначати напрямок наукового пошуку у тих ситуаціях, коли наукові поняття не спрацьовують. Важливо відзначити, що філософські категорії, як наслідок асиміляції невідомого, не можуть

використовуватися абсолютно свавільно – вони вживаються лише у певному типі семантичних значень;

4) наукове пізнання реалізує вже поставлені цілі, завдання або систему цінностей, філософське – пов'язане із ціле покладанням;

5) наукове пізнання відволікається від будь-яких проявів, що характеризують відношення людини до світу. Філософське ж пізнання рефлексивне, воно обернене не лише на об'єкт, але і на процес його вивчення, тобто відображає певне відношення до об'єкту.

6) Наукове виробництво, на відміну від шарлатанства, – відтворюване виробництво. Саме тому наука і продукує універсальне, об'єктивне знання про дійсність, що уможлиблює здійснення прогнозування розвитку досліджуваних феноменів. Філософська же рефлексія – специфічне явище у сфері духовного освоєння людиною світу, що не збігається з пізнанням.

Предмет філософії, як відзначалося, – відношення внутрішнього досвіду до зовнішнього. Рефлексуючи, сприймаємо дійсність не саму по собі, а такою, якою вона є відносно нашої свідомості, як представлена у мисленнєвих формах;

7) Філософія і наука подібні за своїм прагненням до достовірного, раціонального пояснення світу. Проте, якщо у науці це асоціюється із прагненням до істини, то у філософії достовірність доповнюється елементами переконання, тобто тут має місце злитість знання з переконаннями, завдячуючи чому ідеологічний момент у філософії має більше проявів, аніж у науці;

8) Відкриті наукою закони дозволяють прогнозувати, як буде розвиватися досліджуване явище. У силу ж всезагальності філософських принципів, останні такої можливості не дають: на їх підґрунті можна прогнозувати шляхи пізнання досліджуваного явища;

Наведене дає можливість бачити відмінність філософії та науки і, разом із тим, указує на їх тісний взаємозв'язок: наука не може розвиватися без філософії, яка виступає у функції попередньої асиміляції невідомого, методології та світогляду.